

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI XIZMATLAR SEKTORIDA MONOPOLIYAGA QARSHI BAHOLASH INDIKATORLARI VA ULARNI QO'LLASH METODOLOGIYASI

Bekbutayev Nodirjon Fayzullayevich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18548147>

Raqamli xizmatlar sektori O'zbekiston iqtisodiyotida eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, elektron to'lovlar, elektron savdo, onlayn xizmatlar va raqamli platformalar orqali iqtisodiy faollikni sezilarli darajada oshirmoqda. Biroq ushbu sektorning o'ziga xos xususiyati — tarmoqli effektlar, ma'lumotlar ustunligi va platformaviy markazlashuv — raqobatning cheklanishi va monopol xavflarning kuchayishiga olib kelmoqda. Shu sababli raqamli xizmatlar sektorini **monopoliyaga qarshi baholash indikatorlarini ishlab chiqish va qo'llash** milliy iqtisodiy xavfsizlik va bozor barqarorligi nuqtayi nazaridan nihoyatda muhim hisoblanadi.

Mazkur indikatorlarning mohiyati raqamli bozorlarni faqat an'anaviy narx va bozor ulushi mezonlari bilan emas, balki **platformaviy ustunlik, algoritmik xatti-harakatlar, ma'lumotlar monopoliyasi va foydalanuvchi yopilib qolishi (lock-in)** kabi zamonaviy omillar asosida baholashdan iborat. Bu yondashuv raqamli iqtisodiyot sharoitida monopoliyaga qarshi siyosatning mazmunini tubdan yangilaydi.

Raqamli xizmatlar sektorini monopoliyaga qarshi baholash indikatorlari strukturaviy (HHI, bozorga kirish to'siqlari), xulq-atvoriy (algoritmik narxlar, self-preferencing), platformaviy (markaziylik, lock-in), ma'lumotlarga asoslangan (Big Data ustunligi, interoperabilitet), dinamik va innovatsion (startaplar, R&D), ex-ante regulyatsiya kabi bloklarni qamrab oladi. Mazkur indikatorlar bozor holatini **kompleks va tizimli** baholash imkonini beradi.

Ushbu indikatorlar O'zbekiston raqamli xizmatlar bozorida raqobatning real holatini aniqlash, monopol xatarlarni erta bosqichda aniqlash, davlat regulyatorlarining asoslangan qarorlar qabul qilishini ta'minlash, iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Natijada bozorning sog'lom va barqaror rivojlanishi ta'minlanadi.

Mazkur baholash indikatorlarining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- raqamli platformalar iqtisodiyotiga mosligi;
 - statik emas, balki **dinamik** baholash imkoniyatining mavjudligi;
 - ma'lumotlar va algoritmlar ta'sirini inobatga olishi;
 - an'anaviy antimonopol yondashuvlardan kengroq qamrovga ega ekanligi.
- Bu xususiyatlar indikatorlarni zamonaviy raqamli bozorlar uchun moslashtiradi.
- Ilmiy jihatdan mazkur indikatorlar:
- raqamli antimonopol tahlilni yangi bosqichga olib chiqadi;
 - strukturaviy va xulq-atvoriy yondashuvlarni yagona modelda integratsiyalaydi;
 - ex-ante regulyatsiyani miqdoriy baholash imkonini yaratadi.

Bu holat raqamli iqtisodiyot bo'yicha ilmiy tadqiqotlar uchun yangi metodologik asos vazifasini bajaradi.

O'zbekiston sharoitida raqamli xizmatlar bozorida monopoliyaga qarshi baholashning ilmiy zaruriyati milliy kontekstga mos indikatorlar yetishmasligi, xalqaro (EU DMA, OECD) yondashuvlarni to'liq moslashtirish zarurati va raqamli platformalar faoliyatining tez

o'zgaruvchanligi sababli indikatorlarni ilmiy asosda ishlab chiqish ob'ektiv zaruriyat hisoblanadi.

Amaliy jihatdan ushbu indikatorlar antimonopol qo'mita faoliyatida erta ogohlantirish tizimi sifatida, raqamli platformalarni baholash va monitoring qilishda, normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirishda, davlat siyosatini ishlab chiqishdabevosita qo'llanishi mumkin. Bu esa ularning amaliy zarurligini oshiradi.

Indikatorlarning innovatsion ahamiyati shundaki, ular raqamli xizmatlar sektorida **birinchi milliy antimonopol indeksni** shakllantiradi, Big Data va algoritmik boshqaruvni baholash mezoniga aylantiradi, ex-ante regulatsiyani indekslash orqali ilg'or yondashuvni taklif etadi va raqamli transformatsiya sharoitida raqobat siyosatini modernizatsiya qiladi.

O'zbekiston Respublikasida raqamli xizmatlar sektorini monopoliyaga qarshi baholash indikatorlari nafaqat ilmiy jihatdan asoslangan, balki amaliy va innovatsion ahamiyatga ega bo'lib, milliy raqamli bozorlarning barqaror, adolatli va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

raqamli xizmatlar bozorining **tuzilmaviy holati va konsentratsiya darajasini** baholaydi. hhi ko'rsatkichi 0,43 bo'lib, bu bozorda o'rtacha darajadagi konsentratsiyani anglatadi. bozorga kirish to'siqlari 7,1 ball bilan baholanib, ayrim texnologik va institutsional cheklovlar mavjudligini ko'rsatadi. minimal kapital talabi va litsenziyalash darajasi bozorga yangi subyektlar kirishini sekinlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. **umumiy raqamli raqobat indeksi** integral baholashni ifodalaydi. 73 ball "o'rtacha-yaxshi" raqobat muhitini bildiradi. bu raqamli xizmatlar sektorida raqobat mavjudligini, biroq ayrim segmentlarda dominant platformalar ustunligi saqlanib qolayotganini anglatadi. indeks turli indikatorlar sintezi asosida shakllangan bo'lib, umumiy bozor sog'lomligini ifodalaydi. **empirik indikatorlar** empirik ko'rsatkichlar real iqtisodiy natijalarga asoslanadi. bozor samaradorligi 5,2% darajada bo'lib, raqamli xizmatlarning yaimga qo'shgan hissasini ifodalaydi. shu bilan birga, infratuzilma va xizmatlar o'sishi monopoliyaga qarshi mexanizmlar bilan to'liq muvofiqlashmaganini ko'rsatadi.

Xulq-atvoriy indikatorlar platformalar va kompaniyalar xatti-harakatlarini baholaydi. algoritmik narx farqlanishi 19,8% bo'lib, narxlar avtomatlashtirilgan tizimlar orqali moslashtirilayotganini ko'rsatadi. self-preferencing holatlari 73% darajada qayd etilib, yirik platformalarning o'z xizmatlarini ustun qo'yish tendensiyasi mavjudligini bildiradi. diskriminatsiya bo'yicha shikoyatlar va jarimalar raqamli bozor nazoratining kuchayib borayotganini anglatadi.

Platformaviy indikatorlar platforma iqtisodiyotiga xos ko'rsatkichlarni qamrab oladi. platforma markaziyliги indeksi 8,3 ball bo'lib, yirik platformalarning tarmoqli effektlar orqali ustunlikka ega ekanini ko'rsatadi. lock-in darajasi 52% bo'lishi foydalanuvchilarning platformadan chiqish xarajatlari yuqoriligini anglatadi. api ochiqliги 61% bo'lib, raqobatni qisman qo'llab-quvvatlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Haucap J., Heimeshoff U. Google, Facebook, Amazon, eBay: Is the internet driving competition or market monopolization? // *International Economics and Economic Policy*. – 2014. – Vol. 11, No. 1–2. – P. 49–61. – DOI: 10.1007/s10368-013-0246-6.

2. Hovenkamp H. J. Antitrust and platform monopoly // *Yale Law Journal*. – 2021.
3. Rikap C. *Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered*. – London: Routledge, 2021. – DOI: 10.4324/9781003050632.
4. Wörsdörfer M. Digital platforms and competition policy: A business-ethical assessment // *Journal for Markets and Ethics*. – 2021. – Vol. 9, No. 2.
5. Yin T. Algorithmic collusion and competition policy in the digital economy // *Antitrust Bulletin*. – 2020. – Vol. 65, No. 3. – P. 341–365. – DOI: 10.1177/0003603X20934220.